

To cite this article:

Windle, Kevin. "Translating Jerzy Lutowski: The Transplantation of Allegorical Drama." *The AALITRA Review: A Journal of Literary Translation* 11 (May 2016): 128-152.

aalitra.org.au

Australian Association for Literary Translation

Translating Jerzy Lutowski: The Transplantation of Allegorical Drama

KEVIN WINDLE
Australian National University

The work of Jerzy Lutowski, well known in his native Poland, has attracted less attention abroad than it deserves and has not been widely translated. In a country with a very strong theatrical tradition, he was a highly skilled playwright, a thoughtful writer and an astute commentator on the social and moral issues of his time, as will be clear from the scene below, taken from his best-known play, *Love Thy Saviour*. While self-evidently relevant to the Polish situation, this play has much wider, indeed universal import, and merits the attention of translators and theatre directors beyond Poland's borders. The following brief introduction to the translation attempts to place the work in its historical context, draw out the allegorical subtext, and outline some matters relating to the process of linguistic and cultural transfer to the English-language stage.

Lutowski was born in 1923 in the eastern city of Lwów, now in Ukraine, where it is known as Lviv. In the years of Nazi occupation, he served in the underground Home Army (*Armia Krajowa*) and took part in the Warsaw Rising in the summer of 1944. After the war, though trained as a doctor, he forged a career in journalism, film and literature, in the process making a very significant contribution to the literary and theatrical culture of the period, at a time when strict ideological control made self-expression in the arts uniquely difficult. His first plays *A Family Matter* (1952) and *The Mole* (1953), written while Poland was firmly under Stalinist rule, may be said to be cast in the Socialist Realist mould, then *de rigueur*, but his *Emergency Ward* (1955) showed a questioning intellect at work. While seeming to adhere to the requirements of the day, according to Kazimierz Braun, "the dialogue contained a critique of the political persecutions and posed questions about the moral mandate of the Party to rule the country" (Braun 55). In later years Lutowski would collaborate with the film director Jerzy Kawalerowicz to produce the script for the film *Night Train* (1959) and with Jerzy Hoffman on that of *Pan Wołodyjowski* (1969), based on the novel by Henryk Sienkiewicz (*Wielka encyklopedia*, v. 16, 235). He died in 1985.

Love Thy Saviour, a play in three parts, is a telling attack on totalitarian rule, both in Lutowski's own country and in the wider world. It was written between 1956 and 1964 but could not appear in print in Poland until 1980, when Communist rule was shaken by the Solidarity movement and the censorship was temporarily relaxed, to be restored when General Wojciech Jaruzelski, with Leonid Brezhnev standing over him, imposed martial law in December 1981.

The three parts essentially form three short plays which can be staged as separate entities. They are united not by any of the traditional unities of classical drama, or even by the same characters, but by their theme and the author's stipulation, stated in his Foreword, that the same actor should play the leading role, that of the "benefactor" or "saviour", in all three (Lutowski 5), although the roles themselves are different and belong to widely separated historical eras and geographical settings.

The Foreword further states that *Love Thy Saviour* is “meant as a contemporary morality play”, dealing with “contemporary matters of faith in man, his right to freedom, and human dignity”. Through the leading figure in each of the three scenes, “the author wishes to show what these outwardly different human attitudes have in common, namely their inhumanity”. Lutowski attached particular importance to the epigraph, which he took – with more than a hint of irony – from Maxim Gorky’s play *The Lower Depths*: “The word Man has a proud ring”. This, he writes, indicates the course to be followed in production.

In Part I, set in Poland in 1953, “Ex”, an officer of the security police, has a nightmarish conversation with the ghost of his mentor, a Polish revolutionary and security officer of a slightly earlier and more idealistic period. “Ex” explains to him how much harder the task of eliminating “enemies” has become. There is no such thing as an innocent civilian; the state must be protected against the people (all the people), because “people are the greatest danger”, he maintains, to the bewilderment of his late colleague.

Part III has as its setting the Spanish Inquisition in 1493. Rachel, a Jewish girl, has renounced her faith in order to marry Alonso, a Spanish grandee, who has promised to help her father flee Spain to escape the Inquisition. However, when Alonso reveals his utter contempt for the Jews and support for the Holy Order, Rachel undergoes a change of heart with regard to her “saviour”: she breaks off her engagement, thus condemning herself and her father to the fate of other Jews in Spain.

The setting for the scene translated below (Part II) is the Netherlands in 1793. The French revolutionary army has “liberated” Eindhoven, and a French sergeant, Lebon, is billeted with a young saddler and his wife. Piter and Beetje are not easily persuaded of the joys of the “liberty” brought by Lebon, or of the vileness of the “tyranny” from which they have supposedly been liberated. The crude dogmatism of the liberators, coupled with the mutual incomprehension of the parties, leads ineluctably to tragic consequences. The dogmatism and the incomprehension constitute essential components of the theme.

The wide-ranging content makes certain demands on the audience in terms of general and historical knowledge, and on the English translator, whose audience is less likely than the source-language audience to be equipped to appreciate its numerous allusions and allegorical parallels. Although the text is in Polish, the translator is obliged to manipulate and mediate not one foreign culture but three. The scene relies for much of its effect on historical parallels between the cultures of Poland, Holland and France, and it is here that the English-language audience is likely to be at a disadvantage. Indeed, the translator confronts the question of the extent to which the transplantation of theatrical allegory into a fourth culture is possible.

To Polish readers and theatre-goers, the parallels are immediately apparent. None would fail to observe that “the People” of the Netherlands are less eager for “liberty, equality and fraternity” than their liberators suppose, and not because they are simply backward. The Polish audience will automatically substitute Poland for Holland, 1920 for 1793, Bolshevik for French, and red star for the tricolour cockade. In the Russo-Polish war of 1920, Józef Piłsudski’s Polish army had struck into Ukraine and successfully taken Kiev, but was soon expelled and driven back as far as the gates of Warsaw. At that stage Lenin and Trotsky had every hope that their Cossack “soldiers of freedom” would bring class war to Poland on the points of their bayonets and overthrow its anti-Communist regime. In the words of Robert Service (294), Lenin “at his most bloodthirsty” wished to send “squads into the Polish

countryside with a view to seizing and hanging class enemies”, but he underestimated Polish national awareness and the sense of unity in the newly reconstituted nation state. In what Poles subsequently referred to as “the miracle on the Vistula”, the Soviet armies were turned back; Poland would be spared Bolshevik “liberation”, but only for nineteen years. The Molotov-Ribbentrop pact of August 1939 brought with it liberty *à la soviétique*, along with mass deportations and executions in a reign of terror equal in savagery to that of Robespierre and Saint-Just. The elimination of French and Dutch “aristocrats” and priests, enthusiastically supported by Sergeant Lebon, has its gruesome analogue in the massacre by the NKVD of the Polish officer corps, over 21,000 men, representing a large proportion of the country’s educated classes, in Katyn Forest and elsewhere in the spring of 1940.

The parallels go further: Lebon’s threat to “abolish the border” sounds very like the twentieth-century reality of the People’s Republic of Poland, whose eastern border, though not abolished, had been moved permanently westward in 1945, to the advantage of the USSR, and in any case the Polish Communist government had limited freedom of action. In 1810, seventeen years after the events in this scene, the Netherlands would be incorporated into France. Parallels such as these depend for their fullest effect on some knowledge of Polish history: that which the English-speaker brings to them will inevitably be less complete than that of most Poles. Nevertheless the broad thrust of the play’s argument has its own explanation in the text, and the comparisons suggested will not be lost on most of the target-language audience, even if some points of detail defy easy transplantation. It is also worth noting that some elements of Dutch history invoked by the playwright, such as the exploits of Willem Daendels and the Batavian Patriots, and the exile of the Prince of Orange – unlikely to be familiar to non-specialists in the English audience – are hardly more familiar to the source-language audience. Yet their use in context makes their meaning clear without further explication in either the original or the translation. The same applies to Lebon’s references to prominent figures of the French revolution.

Symbols, some of them visual rather than verbal, play an important role in the parallels: the catalyst for the tragic ending is provided by the crucifix on the wall. The clash between religion and atheism, highly relevant to the Polish predicament, is personified as Beetje leaps to protect the cross against the invading unbeliever. Here at least the translator’s audience is at no disadvantage. Lebon himself, with his naïve notions and primitive demagoguery, is a largely symbolic figure. He resembles no one so much as Poligraf Poligrafovich Sharikov, the Bolshevik archetype in Mikhail Bulgakov’s satire *The Heart of a Dog*, set in Moscow in the early 1920s.

Costumes, stage props and interiors also serve to provide local colour and markers of national identity and social class, again in largely symbolic fashion, and the language and register of the dialogue is of crucial importance. The play is of course in Polish, but we understand from its geographical and historical setting that in this scene the characters are “really” conversing in French, in Lebon’s case, an earthy, demotic form of it, with a generous admixture of revolutionary slogans; in Piter’s case, a standard form of French as a foreign language. Occasional reminders are provided in the form of phrases like “sans-culotte” and “bon appétit”, and blood-curdling revolutionary songs sung partly in French, supported by references to the guillotine and the revolutionary month of Pluviose.

Clearly, any markers of Frenchness and Dutchness present in Lutowski's original as topographical and cultural signals, need to be preserved in the translation. The illusion that the dialogue is in French must be maintained. On the other hand, obvious intrusions of Polishness would be out of place. In an acting version, such as that intended here, they would violate a central principle of *Sprechbarkeit* ("speakability") and *Spielbarkeit* ("performability") enunciated by Fabienne Hörmanseder for the translation of drama (Hörmanseder 102). Ronald Hingley, the eminent scholar and translator of Chekhov, emphasized that a translated script must be "speakable" (Chekhov III, x); it cannot be left "dangling in the limbo of translationese" (Chekhov IX, xiii; see Windle 156-58). It remains axiomatic that, if a translation is to work effectively in a stage production, it needs to maintain full coherence, untainted by source-language interference, in the dialogue.

The translation below endeavours to replicate in English the language of class warfare spoken by Lebon in French and refracted through the playwright's Polish, as well as the puzzlement of his uncomprehending Dutch interlocutors. (Beetje has no French, and converses with her husband, naturally, in her native Dutch.) The "Frenchness" and limited education of the revolutionary soldiers, clearly represented in the Polish, along with the humour derived from mutual incomprehension, contribute much to the allegorical theme, as well as determining the register. Revolutionary slogans aside, Lutowski crafts his dialogue entirely in modern Polish, complete with occasional modern expletives, making no attempt to replicate the spoken language of the late eighteenth century. In this respect too, the transplanted version endeavours to follow the original.

A close translation of the Polish title *Szkoła dobroczyńców* would be *Benefactors' School*, or a little less closely, *Saviours' School*. In order to reflect the underlying thrust and the irony of Lutowski's play, the less direct *Love Thy Saviour* is suggested. This was the title used for Miro Polatynski's English-language stage production of the whole play, in this translator's version, at the Toronto Centre for the Arts in 2010.

Bibliography

Braun, Kazimierz. *A History of Polish Theater 1939-1989: Sphere of Captivity and Freedom*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1996.

Chekhov, Anton. *The Oxford Chekhov*. 9 vols. Translated by Ronald Hingley. Oxford: Oxford University Press, 1964.

Hörmanseder, Fabienne. *Text und Publikum: Kriterien für eine bühnenwirksame Übersetzung im Hinblick auf eine Kooperation zwischen Translatologen und Bühnenexperten*. Tübingen: Stauffenburg, 2008.

Lutowski, Jerzy. *Szkoła dobroczyńców*. Warsaw: Czytelnik, 1980.

Service, Robert. *Spies and Commissars*. London: Macmillan, 2011.

Wielka encyklopedia. Warsaw: PWN, 2001, Vol. 16.

Windle, Kevin. "The Translation of Drama." *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Ed. Kirsten Malmkjær and Kevin Windle. Oxford: Oxford University Press, 2011. 153-68.

Szkola dobroczyńców (Cz. II)

Jerzy Lutowski

Przy wygaszonej widowni rozlega się brzęcząca miedzią i kotłami muzyka wojskowa.

Z lewej kulisy szybkim, francuskim krokiem marszowym wychodzi trzech żołnierzy w mundurach z czasów Wielkiej Rewolucji. Środkowy niesie na drzewcu czapkę frygijską, dwaj skrzydłowi karabiny na ramionach. Pośrodku sceny zatrzymują się, odwracają ku widowni. Wtedy na umieszczonej pod czapką frygijską, jak numer pułkowy, deseczce odczytać można napis:

ROK 1793

Żołnierze robią zwrot w lewo — idą dalej — nikną w kulisie. Oddalające się dzwinki marsza brzmią wciąż niewyraźniej — gasną. Słychać monotonne postukiwanie młotka.

Kurtyna idzie w górę.

Izba w mieszkaniu Cloosów. Z lewej strony drzwi wejściowe, z prawej drugie, wiodące do sąsiedniego pokoju. W głębi okno, zasłonięte muslinową firanką. Pod ścianami rzeźbione skrzynie, pośrodku pokoju stół i parę krzeseł. Całość sprawia wrażenie przytulne i schludne.

Przy stole siedzi Piter Cloos, młody, tęgawy blondyn. Odziany jest w koszulę z wykładanym kołnierzem, brązową kamizelę i także spodnie, sięgające kolan. Na nogach drewniane saboty. Podśpiewując pod nosem, wyrównuje klamrę skórzanego pasa. Beetje, drobna, piękna blondynka, nie ma jeszcze dwudziestu lat. Spod białego czepeczka zwieszają się na plecy ciężkie, grube warkocze. Wcięta w pasie długa suknia, biały, jak i czepeczek, fartuch. Przytulona bokiem do ściany

Love thy Saviour (Pt II)

Jerzy Lutowski

Translated by Kevin Windle

With house lights dimmed, the sounding brass and drums of a military band are heard.

Out from the left wing come three soldiers at a brisk, French-style march step, wearing uniforms from the time of the French revolution. The one in the middle is carrying a flagstaff with a Phrygian bonnet on the end of it. The two flanking him carry shouldered muskets. In the middle of the stage they halt and turn to face the audience. Then it is possible to read what is written on the board hanging under the bonnet, like a regimental number: THE YEAR 1793.

The soldiers wheel to their left and march on, disappearing into the wings. The retreating strains of the march sound steadily fainter until they fade out. The monotonous tap of a hammer is heard.

Curtain rises.

A room in the home of the Cloos family. On the left the front door. On the right another door, leading into the adjoining room. On the back wall is a window covered with a muslin curtain. Carved wooden chairs against the wall; a table and one or two chairs in the middle of the room. The overall impression is cosy and tidy.

At the table Piter Cloos is seated. He is a young, stoutish blond. He is dressed in a shirt with a turn-down collar, a brown waistcoat and knee-breeches, also brown. He has wooden clogs on. He hums to himself while beating out the buckle of a leather belt. Beetje, a pretty little blonde, is not yet twenty. Her thick, heavy braids fall onto her shoulders from under her white bonnet. Her long dress is drawn in at the waist and she has on an apron as white as her bonnet. At the window, her side pressed close against the

śledzi coś, co dzieje się na ulicy.

Beetje: Wciąż stoi.

Piter: *nie przerywając pracy* Ten żołnierz?

Beetje: Tak.

Piter: Niech sobie stoi.

Beetje: Patrzy na nasz dom.

Piter: No więc co z tego?

Beetje: Ma w ręku jakąś karteczkę.

Piter: Odejdź już, Beetje, od tego okna. Miałaś dać podwieczorek.

Beetje: O Boże! Wchodzi!

Piter: *podnosi głowę* Do nas?

Beetje: Tak. Minał już furtkę.

Piter: Pewnie chce o coś zapytać. Oni nie znają miasta.

Beetje: *zwrócona twarzą w stronę pokoju* Boję się, Piter. Boję!

Piter: Beetje, maleńka! Nie bądź głuptaskiem. Oni mówią innym językiem, ale są naszymi przyjaciółmi. Przyszli, by nas wyzwolić.

Beetje: Słyszysz? Wchodzi po schodach.

Piter: Niech wchodzi. Beetje! Co z tobą?

Beetje: Ludzie tak różnie mówią. Podobno u van Riitsów...

Piter: Van Riits jest bogaczem. Nam także dał się we znaki. Takich Francuzi nie lubią.

Beetje: Może zapuka do Hijermannsów?

Piter: Beetje!

Głośne pukanie do drzwi.

Beetje: Piter!

Piter podnosi się z krzesła. Idzie ku lewym drzwiom.

Beetje: Nie! Nie otwieraj! Może sobie pójdzie.

Piter: Czyś oszalała, kobieto? *Zdecydowanie odsuwa żonę. Otwiera drzwi. W progu stoi Lebon, drobny szczupły sierżant francuski w wieku około trzydziestu lat. Zbyt obszerny*

wall, she is watching something which is happening outside.

Beetje: He's still standing there.

Piter: *(going on with his work)* That soldier?

Beetje: Yes.

Piter: Let him stand.

Beetje: He's looking at our house.

Piter: So what?

Beetje: He's holding a piece of paper.

Piter: Come away from the window,

Beetje: You were going to get some supper ready.

Beetje: Oh Lord! He's coming here!

Piter: *(looking up)* To us?

Beetje: Yes, he's already come through the gate.

Piter: I expect he wants to ask about something. They don't know the town.

Beetje: *(facing into the room)* I'm afraid, Piter. I'm afraid.

Piter: Beetje, my darling! Don't be silly. They speak a different language, but they're our friends. They've come to set us free.

Beetje: Do you hear? He's coming up the steps.

Piter: Let him come. Beetje! What's the matter?

Beetje: The things people have been saying. I heard that at van Riits' ...

Piter: Van Riits is rich. He's made trouble for us too. The French don't like his sort.

Beetje: Perhaps he'll knock on the Hijermanns' door.

Piter: Beetje!

(Loud knock on the door.)

Beetje: Piter!

(Piter gets up from his chair and goes to the left door.)

Beetje: No! Don't open it! Perhaps he'll go away.

Piter: Are you out of your mind, woman? *(Pushes wife firmly aside. Opens door. Lebon, a short, wiry French sergeant of about thirty, is standing in the doorway. His over-size uniform hangs about him like a suit on a scarecrow. On one knee of*

mundur wisi na nim jak na psie frak. Na kolanie białych ongiś spodni olbrzymia lata. Zakurzone buty są już mocno sfatygowane. Bagnet obciąża pas sztukowany konopnym sznurem. Na ramionach plecak, w ręce karabin.

Lebon: Tu mieszka rymarz Piter Cloos?

Piter: Jestem.

Lebon: *Przyklada dłoń do trójgraniastego kapelusza. Pozdrowienia i braterstwo! Podaje Piterowi kartkę papieru Mam stanąć u ciebie na kwaterze.*

Piter milczy zaskoczony.

Lebon: *Wskazuje na siebie, potem zatacza ręką po izbie Kwatera! Rozgląda się Nie ma tu kogo, kto mówi po francusku?*

Piter: Ja mówię.

Lebon: *Ty? Uderza Pitera po ramieniu No, raz w życiu mam szczęście. Dupleau z mojej kompanii popadł do jakiegoś staruszka. Chłop wkładał już w gębę gorące kartofle, ale nic nie pomaga. Stary jak nie kapował, tak nie kapuje.*

Piter: Mam tylko dwie małe izby. W tamtej jest warsztat.

Lebon: Nie szkodzi. Możemy spać w warsztacie. Albo ty się tam przeniesiesz. *Wskazuje głową, Beetje To twoja siostra?*

Piter: Żona.

Lebon: *A! Podchodzi do Beetje, saltuje Sierżant Lebon z pewnej kompanii pewnego pułku. Rozkłada ręce Szczegółów nie ma. Tajemnica służbowa.*

Piter: Powiedziałeś, obywatelu, „możemy”. To znaczy, nie jesteś sam?

Lebon: Przydzielili mnie do ciebie z Verneyem. Też sierżant. Morowy chłop, chociaż Bretończyk. Poszedł szukać wina. Pewnie zaraz przyjdzie. Czemu tak stoisz? Chyba cieszysz się, że możesz przyjąć obrońców wolności?

Piter: Gdybym tylko miał większe mieszkanie...

his no-longer-white trousers is a huge patch. His dusty boots are well worn. A bayonet hangs from his belt, which has been repaired with a piece of rope. He has a knapsack on his back and a musket in his hand.)

Lebon: Does Piter Cloos the saddler live here?

Piter: That's me.

Lebon: *(raising hand to his tricorne hat in salute) Greetings and brotherhood! (Hands Piter a sheet of paper) I have to move in with you—I'm billeted here. (Piter, taken aback, says nothing.)*

Lebon: *(indicating himself, then pointing into the room) Billet! (Looking about him) Ain't there anyone who speaks French here?*

Piter: I do.

Lebon: *You do? (Slaps Piter on the shoulder) Then I'm in luck for once in my life. Dupleau from my company's stuck with some old geezer who don't understand a thing. Dupleau tried talking with a hot potato in his mouth—didn't do no good. The old boy still don't understand nothing.*

Piter: I've only got two rooms. The other one's my workshop.

Lebon: That don't matter. We'll sleep in the workshop. Or you can move in there. *(Nodding in Beetje's direction) That your sister?*

Piter: No, my wife.

Lebon: *Aha! (Goes up to Beetje, salutes) Sergeant Lebon of X Company, X Regiment. (Spreading hands) No details. Military secret.*

Piter: You said “we”, citizen. Does that mean you're not alone?

Lebon: I've been billeted on you together with Verney. Another sergeant. A fine lad, even if he is a Breton. He's gone off to find some wine. He'll be back soon. Why are you standing like that? Aren't you glad to be welcoming the defenders of freedom?

Piter: If we only had a bit more room ...

Lebon: Powiedziałem ci już — jakoś się pomieścimy. Zresztą my nie na długo. Za parę dni idziemy dalej.

Piter: z *ulgą* Tak?

Lebon: A jakieś myślał? Są jeszcze kraje, które trzeba wyzwolić spod jarzma tyranów.

Piter: Siadaj, obywatelu. Cieszę się, że mogę cię gościć pod swoim dachem.

Lebon: *No, sądzę! Rzuca na stół kapelusz. Odstawia karabin pod ścianę*

Beetje: Co on mówi?

Piter: Przydzielili mu u nas kwaterę. Uspokój się. Tylko na parę dni.

Lebon: *wraca do stołu* Sankiulotka nie zna francuskiego?

Piter: Nie.

Lebon: Szkoda. Powinieneś ją nauczyć. To jedyny język, który można zrozumieć. Za parę miesięcy będzie nim mówiła cała Europa.

Piter: Beetje! Przynieś coś do jedzenia. *Beetje zmierza ku drzwiom.*

Lebon: *nagle czujnie* Gdzie ją posyłasz?

Piter: Pragnę cię czymś ugościć.

Lebon: A! Idź, idź, slicznotko.

Beetje wychodzi.

Lebon: *siada* Jesteś rymarzem?

Piter: Tak.

Lebon: Więc żyjesz z pracy własnych rąk.

Piter: Naturalnie.

Lebon: To dobrze. Znaczy, że jesteś lud. *Wskazuje palcem na Pitera* Ciebie właśnie wyzwoliłem.

Piter: Wiem o tym.

Lebon: Siadaj. Jesteś taki sam obywatel jak ja. Wolność, równość, braterstwo. A poza tym — mówisz po francusku.

Piter: *siada* Terminowałem w Nantes.

Lebon: *pogardliwie* Lotaryngia. Ja, bracie, jestem z Prowansji. Krzepkie dziewczęta i mocne wino. Nie taki cienkusz jak u was.

Piter: My, Holendrzy, wolimy wódkę. Próbowałeś już naszej wódki, obywatelu?

Lebon: I've told you already—we'll fit in somehow. Anyway it won't be for long. We're moving on in a couple of days.

Piter: (*relieved*) Are you?

Lebon: What did you expect? There are more countries that have to be freed from the tyrants' yoke.

Piter: Sit down, citizen. I'm glad I can offer you my hospitality.

Lebon: I should think so too! (*Tossing hat onto table and standing musket against wall.*)

Beetje: What's he saying?

Piter: He's being billeted with us. Don't worry. Only for a couple of days.

Lebon: (*returning to the table*) Doesn't this sans-culotte know French?

Piter: No.

Lebon: Pity. You ought to teach her. It's the only language it's possible to understand. In a month or two the whole of Europe will be speaking it.

Piter: Beetje, get us something to eat. (*Beetje goes towards the door.*)

Lebon: (*suddenly wary*) Where are you sending her?

Piter: I want to get you something to eat.

Lebon: Ah! Go ahead, my lovely.

(*Exit Beetje.*)

Lebon: (*taking a seat*) So you're a saddler, are you?

Piter: Yes.

Lebon: So you live by the work of your own hands?

Piter: Of course.

Lebon: That's good. That means you're the People. (*Pointing finger at Piter*) It's you I've liberated.

Piter: I know.

Lebon: Sit down. You're a citizen just like me. Liberty, equality, fraternity. And besides, you speak French.

Piter: (*sitting down*) I served my apprenticeship in Nancy.¹

¹ The original has Nantes but apparently Nancy, the old capital of Lorraine, is meant. *Trans.*

Lebon: Gówno! Wino jest lepsze! Nauczmy was jeszcze je pić. I w ogóle — nauczmy was wielu rzeczy. *Rozsiada się wygodniej* Więc tutaj mieszkasz? No, nieźle. A gdzie śpisz?

Piter: Tutaj.

Lebon: Jak to: tutaj? Na czym?

Piter wskazuje ręką skrzynie pod ścianami.

Lebon: W skrzyniach?

Piter: Tak.

Lebon: Drwisz ze mnie, obywatelu?

Piter: Ależ skąd?

Lebon: Chcesz powiedzieć, że rzeczywiście śpicie w skrzyniach?

Piter: Taki u nas zwyczaj.

Lebon: Biedaku! Więc aż do tego doprowadzili was tyrani!

Piter nie rozumie.

Lebon: Nie martw się! Będziecie jeszcze spali jak ludzie.

Piter: Kiedy nam tak jest dobrze.

Lebon: Bzdura! Nie widziałem jeszcze sankiuloty w skrzyni. Jutro postaramy się wam o łóżka. Verney już to załatwi. *Wraca Beetje. Niesie na tacy butelkę wódki, ser, pieczywo, masło, półmisek zimnego mięsa.*

Beetje: Sprzątnij ze stołu, Piter!

Piter zdejmuje ze stołu kapelusz Lebona, bierze w rękę pas, który poprzednio poprawiał.

Lebon: z aprobatą Sankiulotka szybko się uwinęła! *Dostrzega pas* Co to jest?

Piter: Pas.

Lebon: Pokaż! *Przymierza pas* Fajny. A sprzączka srebrna?

Piter: Tak. Wyrabia je mój przyjaciel. Sprzedajemy tego nawet dość dużo za granicę. Do Francji szły kiedyś także.

Lebon: (*scornfully*) Lorraine. I'm from Provence, brother. Big girls and strong wine. None of that thin stuff of yours.

Piter: We Dutchmen prefer hard liquor. Have you tried our liquor yet, citizen?

Lebon: Shit! Wine's better! We'll teach you to drink it yet. We'll teach you a lot of things. (*Making himself more comfortable*) So you live here? Not too bad, I suppose. Where do you sleep?

Piter: Here.

Lebon: Here? What do you mean "here"? What on? (*Piter points to the chests by the walls.*)

Lebon: In them boxes?

Piter: Yes.

Lebon: Are you making fun of me, citizen?

Piter: Of course I'm not.

Lebon: You mean to tell me you really sleep in boxes?

Piter: It's a custom of ours.

Lebon: You poor sod! Have the tyrants really ground you down that far? (*Piter does not understand.*)

Lebon: Never fear! We'll have you sleeping like human beings yet!

Piter: What if we like it that way?

Lebon: Don't talk rubbish! I've never yet seen no sans-culotte in a box. Tomorrow we'll look for some beds for you. Verney will see to it.

(Beetje returns carrying a tray with drink, cheese, bread, butter and a bowl of cold meat on it.)

Beetje: Clear the table, Piter!

(Piter takes Lebon's hat from the table and picks up the belt he was repairing before.)

Lebon: (*approvingly*) That didn't take you long. (*To Piter, noticing the belt*) What's that then?

Piter: A belt.

Lebon: Show me! (*Tries it on*) Very nice. Is the buckle silver?

Piter: Yes. A friend of mine makes them. We even sell quite a lot of them abroad. At one time they used to go to France too.

Lebon: Bardzo fajny. *Z żalem rozstaje się z pasem, wiesz go na poręczy krzesła* O! Widzę, że morowa przekąska. Skąd to masz?

Piter nie rozumie, patrzy na Lebona.

Lebon: Przecież jesteś lud. A lud nie miał u was co jeść. Żarli tylko bogaci. *Robi powstrzymujący ruch ręką* Nie przecz! Wiem dobrze, że puchliście z głodu. Widziałem na ulicach wasze dzieci.

Piter: Są raczej tłuste.

Lebon: Mają kartoflane brzuchy. Dowódca wszystko nam opowiadał. Mówię ci, nie przecz! Rozumiem, jesteś ambitny, ale przecież wasza bieda nie hańbi! Hańbi tylko tyranów. *Rusza do kąta, w którym stoi jego żołnierski worek*

Beetje: Co on mówi?

Piter: Nie rozumiem. Być może, że zapomniałem już trochę francuskiego.

Lebon: *wraca do stołu z workiem* Bardzo to pięknie, że chciałeś mnie ugościć kosztem własnych wyrzeczeń, ale francuski żołnierz jest francuskim żołnierzem. Pozwól, że dołożę się do tego poczęstunku.

Beetje: *pytając Piter?*

Piter: Chce podzielić z nami swoje zapasy. Widzisz, jacy oni są serdeczni?

Lebon: *rozwiązuje worek* Chyba nie masz nic przeciwko temu?

Piter: Skoro to ci sprawi przyjemność.

Lebon: Diabelną. Robimy sobie przecież poczęstunek przyjaźni. *Wyjmuje wianuszek kielbas* Apetyczne, co?

Piter: „Wąskie różki”! Kupiłeś je zapewne u Forringa, cztery ulice stąd.

Lebon: Hę?

Piter: Tylko on wyrabia podobne kielbaski. To jego specjalność.

Lebon: *bez entuzjazmu* Masz dobre oko, obywatelu. *Wydobywa butelkę wódki*

Piter: Anyżówka! Od starego Lajensa z Portowej.

Lebon: Very nice too. *(Reluctantly parts with belt, laying it over the arm of his chair)* Oho! I see this is a fine meal. Where did you get this?

(Piter does not understand, looks at Lebon.)

Lebon: You're the People, aren't you? And the People here never had anything to eat. Only the rich got food. *(Makes a restraining gesture)* Don't deny it! I know very well that you were swelling up from hunger. I've seen the children in the streets.

Piter: I'd say they're plump.

Lebon: They've got potato-bellies. Our leader told us all about it. Don't deny it, I tell you! You're proud, I know, but after all, your poverty isn't your shame! It puts the tyrants to shame! *(He goes towards the corner where his soldier's knapsack is lying.)*

Beetje: What's he saying?

Piter: I don't understand. Maybe I've forgotten some of my French.

Lebon: *(returning to the table with his knapsack)* It's very good of you to want to feed me while denying yourselves, but a French soldier is a French soldier. Let me make a contribution to the meal.

Beetje: *(inquiringly)* Piter?

Piter: He wants to share his rations with us. You see how open-hearted they are?

Lebon: *(opening knapsack)* You don't mind, I hope?

Piter: If you really want to.

Lebon: I do, damn it. We'll have a little feast of friendship. *(Takes out a string of sausages)* Nice, eh?

Piter: “Lean Horn” sausages! You must have brought them from Forring, four streets from here.

Lebon: Eh?

Piter: He's the only one who makes sausages like that. They're his speciality.

Lebon: *(without enthusiasm)* You've got sharp eyes, citizen. *(Takes out a bottle.)*

Piter: Anisette! From old Lajens in Harbour Road.

Lebon nic już nie mówi, kładzie na stole długą, białą bułkę.

Piter: O, po to musiałeś chodzić aż na drugi koniec miasta. Czy warto było tak się fatygować? Chociaż prawda! Takiego pieczywa, jak Moonse, nie wypieka nikt w całym Einhoven.

Lebon: *zaciął usta; z pasją zanurza rękę jeszcze głębiej i dobywa z dna worka dwie kury; triumfująco Ale skąd są te kury — tego już chyba nie wiesz?*

Piter: Owszem! Tylko matka Vintje hoduje na swej fermie zielononózki.

Lebon stoi wściekły, z kurami w ręku.

Piter: Sporo musiało cię to wszystko kosztować.

Lebón: *półgębkiem* Tak sobie! Podchodzi z kurą w każdej ręce do Beetje W twoje ręce, obywatelko! Podarunek od francuskiego żołnierza. Przyrządź je na jutro w sosie cebulowym, tak jak lubimy z Verneyem. Z ukłonem wręcza Beetje kury.

Beetje patrzy pytająco na Pitera.

Piter: Zanieś je do kuchni. Prezent.

Beetje: Dla nas?

Piter: Tak. Tylko nie zapomnij — mają być w sosie cebulowym.

Beetje zdziwiona — chce protestować.

Piter: Idź już!

Beetje wychodzi.

Lebon: *wrócił tymczasem do stołu, jest wyraźnie naburmuszony* Strasznie dokładni jesteście w tej Holandii. Nie zdziwiłbym się, gdybyś mi powiedział, z jakiej ulicy pochodzi kurz na moich butach.

Piter: *pogodnie* Nasze miasteczko jest niewielkie. Tu wszyscy się znają.

Lebon: Ale żeby nawet kury poznawać!

Piter: A czy u was tak nie jest, że każdy ma jakąś swoją specjalność? Jeden piekarz wypieka lepsze bułki, drugi gorsze. Po towarze poznajesz właściciela.

Lebon: U nas jest równość!... Chociaż — czekaj! Może masz trochę racji. W

(Lebon says nothing, but lays a long, white loaf of bread on the table.)

Piter: Oh, you must have gone right to the far end of town for that. Was it worth the effort? You're right, though! There's nobody in all Eindhoven who can bake bread like Moonse's.

Lebon: *(tight-lipped, angrily plunging his hand deeper still and pulling out two chickens from the bottom of his knapsack; triumphantly)* And where do these chickens come from? You don't know that as well, do you?

Piter: Why, yes, I do! Only old Mother Vintje breeds those green-legs on her farm.

(Lebon, furious, stands with the chickens in his hands.)

Piter: All that must have cost you a pretty penny.

Lebon: *(muttering)* Not as much as all that. *(Goes up to Beetje with a chicken in each hand.)* Here you are, citizeness! A present from a French soldier. Cook 'em for tomorrow in onion sauce, the way me and Verney like 'em. *(Hands Beetje the chickens, with a bow.)*

(Beetje looks inquiringly at Piter.)

Piter: Take them into the kitchen. They're a present.

Beetje: For us?

Piter: Yes. But don't forget: they have to be done in onion sauce.

(Beetje, surprised, is about to protest.)

Piter: Get on with you!

(Exit Beetje.)

Lebon: *(Having returned to the table in the meantime, clearly displeased.)* You're terribly observant in this country. I wouldn't be surprised if you told me which street the dust on my boots came from.

Piter: *(cheerfully)* This is a small town. We all know each other.

Lebon: But fancy even recognizing the hens!

Piter: Isn't it like that in your country? Everybody having his own speciality? One baker bakes good rolls, another not so

mojej wiosce wystarczy mi pociągnąć jeden łyk, a od razu ci powiem, które wino jest od Molletów, a które z winnic starego Duclos.

Piter: Hodują zapewne różne gatunki winogron.

Lebon: Te same. Ale gruby Duclos dolewa wody. *Rozpogadza się zupełnie* Ach, nasze Baujolais. Masz w kieliszku słońce i zapach. A kolor ma taki, jak usta najpiękniejszej dziewczyny. Gdy siądziesz o zmierzchu przed domem z kubkiem takiego młodego wina, wiesz, bracie, że świat jest piękny i że ludzie są na nim dobrzy. *Marsowo* Poza tyranami, oczywiście! *Spogląda na stół* A tu? *Wódka!* *Macha pogardliwie ręką*

Piter: Powiem ci coś, obywatelu. Mam w piwnicy butelkę wina.

Lebon: z rezygnacją Pewnie takie siusiu, jak to u was. Do diabła! Lej już to świństwo!

Piter: Skoro sobie tak życzysz...

Beetje: *wraca* Biedactwa ledwo dyszą. Włożyłam je do szaflika. Dałam im wody, ziarna. Może ożyją.

Lebon: Co ona mówi?

Piter: Kury są na wpół zdechłe. Może byś je od razu. *Wskazuje bagnet Lebona*

Lebon: Ja? *Gwałtownie* Nie! Czekajcie z tym na Verneya. *Ruch głową w stronę Beetje* Albo ona ... *Szybko* Lej tę gorzałkę!

Piter nalewa wódkę do kubków.

Lebon: *Czekaj no!* *Wyciąga rękę po butelkę* Pokaż!

Piter: Nazywa się ratafia.

Lebon: *Aha!* *Ogląda butelkę* — *odstawia ją na stół*

Piter: *podnosi kubek* Za wolność, obywatelu!

good, and you recognize the baker by his wares.

Lebon: We have equality! ... Hold on though! Maybe you've got a point. In my village I only have to take one sip to tell which wine comes from Mollet and which comes from old Duclos's cellars.

Piter: I expect they grow different kinds of grape.

Lebon: No, they're the same. But fat Duclos waters it down. *(Cheering up completely)* Ah, our Beaujolais! You have the sun in your glass, and what a bouquet! And it's the colour of the lips of the loveliest girl. When you sit yourself down in front of your house of an evening with a mug of that young wine, you know the world's a beautiful place, brother, and the people in it are good. *(Grimly)* Except for the tyrants, of course! *(Looking at the table)* And what do you have here? *Liquor!* *(Flaps hand contemptuously).*

Piter: I'll tell you something, citizen. I have a bottle of wine in the cellar.

Lebon: *(with resignation)* Like piss, I expect, like all the wine here. To hell with it! Pour us some of that muck!

Piter: I will if you like ...

Beetje: *(returning)* The poor things are hardly breathing. I've put them in the wash-tub and given them some corn and water. Perhaps they'll recover.

Lebon: What's she saying?

Piter: Those chickens are half dead. Maybe you could kill them straight away. *(Points to Lebon's bayonet.)*

Lebon: Me? *(Sharply)* No! Wait for Verney. He'll see to it. *(Nods towards Beetje)* Or her ... *(Quickly)* Pour us some of that grog.

(Piter fills the mugs.)

Lebon: Hold it! *(Reaches for the bottle)* Let's have a look!

Piter: It's called ratafia.

Lebon: *Aha!* *(Studies bottle, then stands it on table.)*

Piter: *(raising mug)* Here's to freedom, citizen!

Lebon: Za wolność! Trzyma kubek w ręce Wypij!

Piter patrzy zaskoczony na Lebona.

Lebon: No, pij!

Piter: A ty?

Lebon: *niedbale* Mam zwyczaj zaczynać od drugiego kieliszka.

Piter pije.

Lebon: *W porządku. Nalewa Piterowi Równość i braterstwo! Jednym haustem wychyla zawartość swego kubka Tfu! Chwyta kawałek mięsa z półmiska.*

Piter: Smacznego!

Lebon: Co to za głupia pieczeń? Ani czosnku, ani cebuli.

Piter: U nas tak się jada.

Lebon: Okropność. *Nagle czujnie* Kto przyrządził to mięso?

Piter: Moja żona.

Lebon: *spogląda na Beetje, siedzącą sztywno na skrzyni pod prawą ścianą* A sankiulotka dlaczego nie dotrzymuje nam kompanii?

Piter: Beetje nie pije alkoholu. Zresztą u nas jest zwyczaj, że gdy mężczyźni siedzą za stołem...

Lebon: *ucina* Zły zwyczaj. Od wczoraj jest u was równouprawnienie.

Piter: Ale ona nie lubi wódki.

Lebon: To polubi! Skoro jesteś sankiulotą, powinieneś wiedzieć, że wolna kobieta nie różni się niczym od mężczyzny. *Poprawia się* Poza szczegółami, oczywiście! *Podchodzi z dwoma kubkami do Beetje* Pij, obywatelko!

Beetje patrzy przerażona na Pitera. Piter daje jej znak, by wypila.

Lebon: Równość i braterstwo! *Pije — odbiera od Beetje kubek, wraca do stołu* Powiedziałem ci, że nauczymy was wielu rzeczy? I nauczymy! Równości, braterstwa! A przede wszystkim — wolności!

Piter: *Tego nie trzeba nas uczyć. Lebon spogląda na Holendra.*

Lebon: To freedom! *(Holding mug in hand)* Drink up!

(Piter looks in amazement at Lebon.)

Lebon: Go on, drink!

Piter: What about you?

Lebon: *(casually)* I usually start with the second glass.

(Piter drinks.)

Lebon: That's better. *(Fills Piter's mug)* To equality and freedom! *(Drains his mug at one gulp.)* Ugh! *(Grabs a piece of meat from the bowl.)*

Piter: Bon appétit!

Lebon: Call this roast meat? No garlic or onion?

Piter: That's the way we eat it.

Lebon: Terrible. *(Suddenly wary)* Who cooked it?

Piter: My wife.

Lebon: *(glancing at Beetje, who is sitting stiffly on the chest by the right wall)* Why isn't the sans-culotte drinking with us?

Piter: Beetje doesn't drink alcohol. Besides, it's our custom that when men are at the table ...

Lebon: *(interrupting)* That's a bad custom. As from yesterday you have equal rights here.

Piter: But she doesn't like alcohol.

Lebon: Then she'll get to like it! If you're a sans-culotte, you ought to know that a free woman is no different from a free man. *(Correcting himself)* Except for a few details, of course! *(Approaching Beetje, with a mug in each hand)* Drink, citizenship!

(Beetje looks at Piter in horror. Piter motions to her to drink.)

Lebon: To equality and fraternity! *(Drinks, takes Beetje's mug, and returns to the table)* Didn't I tell you we'd teach you a lot of things? And so we will! We'll teach you equality and fraternity! And above all—liberty!

Piter: We don't have to be taught that.

(Lebon glances at the Dutchman.)

Piter: Nie słyszałeś o patriotach batawskich? Nie słyszałeś o Dendelsie? My wiemy, co to wolność. Kochamy ją całym sercem.

Lebon: Chrzanisz! Możesz wiedzieć, co to dziewczyna i kochać ją jak szalony, ale żyć z nią — o, to, bracie, zupełnie inna sprawa. Tego się trzeba nauczyć.

Piter: Mało znasz jeszcze nasz kraj. W osiemdziesiątym piątym przepędziliśmy Orańczyka.

Lebon: *jedząc* To był tyran?

Piter: *powściągliwie* Poniekąd.

Lebon: *jedząc* W takim razie dobrzeście zrobili.

Piter: Widzisz.

Lebon: Niby co widzę?

Piter: Że potrafilismy żyć w wolności.

Lebon: Bzdura! Jak mogliście żyć w czymś, czego nie było? My wynaleźliśmy wolność! Wiesz, że stworzyliśmy nową epokę?

Piter: Wiem.

Lebon: Tak? A powiedz: którego dziś mamy?

Piter: *zdziwiony* Szesnastego lutego tysiąc siedemset dziewięćdziesiątego trzeciego roku.

Lebon: A gówno! Dziś jest siedemnasty pluviöse'a pierwszego roku Republiki! I co? Nie wiesz nawet, kiedy żyjesz, a chcesz mi wmówić, że wiesz, jak żyć! *Klepie Pitera po ramieniu* Pij, obywatelu! To wszystko przyjdzie!

Beetje: Co on mówi?

Piter: *ogłupiały* Mówi, że wszystko przyjdzie.

Lebon: Równość i braterstwo! *Wychyla kubek — zagryza kielbaskę* Nareszcie! Kielbaski macie przynajmniej podobne do naszych.

Piter: *z dystrakcją* Kielbaski? A, tak! Niektórzy nazywają je nawet „francuskie”.

Piter: Haven't you heard of the Batavian Patriots? Haven't you heard of Daendels? We know what liberty is. We love it with all our hearts.

Lebon: Rubbish! You can know what a woman is, and love one to distraction, but living with her, brother—that's something completely different. That's something you have to learn.

Piter: You don't know our country very well yet. In 1785 we threw out the Prince of Orange.

Lebon: *(chewing)* Was he a tyrant?

Piter: *(with restraint)* In a manner of speaking.

Lebon: *(chewing)* Then you did the right thing.

Piter: So you see ...

Lebon: See what?

Piter: That we managed to live in freedom.

Lebon: Nonsense! How could you live in something that didn't exist? *We* discovered freedom! Do you know that we have created a new era?

Piter: Yes.

Lebon: You do? Then tell me: what's the date today?

Piter: *(surprised)* February the sixteenth, 1793.

Lebon: Bullshit! It's Pluiose the sixteenth of the First Year of the Republic! See? You don't even know *when* you're living, and you want to tell me you know *how* to live! *(Slaps Piter on the shoulder)* Drink up, citizen! You'll get used to it.

Beetje: What's he saying?

Piter: *(dazed)* He says we'll get used to it.

Lebon: To equality and fraternity! *(Drains mug, chews on sausage)* At last! At least you have sausages like ours.

Piter: *(distractedly)* Sausages? Oh, yes. Some people actually call them French sausages.

Lebon: z *pełnymi ustami* Mają rację. Wszystko, co dobre, to francuskie.

Piter: *buntowniczo* No, nie przesadzaj. My też mamy niezłe rzeczy.

Lebon: z *pełnymi ustami* Na przykład?

Piter: *na chybił trafił, wskazuje stół* Sery! Słyną na cały świat.

Lebon: z *pełnymi ustami* Najlepsze sery wyrabiają w Normandii.

Piter: Miałeś kiedy w ręku holenderskie płótno?

Lebon: Najcieńsze płótna przędą tkacze z Lyonu.

Piter: A sukno? Wysyłamy je nawet do Anglii.

Lebon: *krztusi się* Dokąd?

Piter: *zdziwiony* Do Anglii.

Lebon: Radzę ci, obywatelu, zapomnij nawet nazwy tego kraju! *Podnosi kubek* Równość i braterstwo!

Wraca do jedzenia — peroruje, wywijając nożem Anglię zniszczymy. Właściwie tak jakby już jej nie było. Rozpoczynamy ścisłą blokadę. Ani uncja towaru nie wpłynie do portów przeklętej lotrzyicy!

Piter: z *zainteresowaniem* Jesteś tego pewien?

Lebon: A jakieś ty myślał?

Piter milczy zafrasowany.

Lebon: Czemu tak siedzisz? Może żal ci wrogów republiki?

Piter: Skąd! Tylko widzisz... Prinsen, który kupował moje pasy — miał licznych nabywców w Anglii.

Lebon: *jedząc* Skończone!

Piter: *na wpół do siebie* Trudno. Miasta pruskie też bardzo chwalą nasze wyroby.

Lebon: Chyba wiesz, że Prusy są w wojnie z Francją.

Piter: W takim razie Rosja...

Lebon: Tyranka Katarzyna nie jest przyjaciółką wolności.

Lebon: (*with mouth full*) They're right. Everything that's good comes from France.

Piter: (*rebelliously*) Now don't exaggerate. We have some quite good things too.

Lebon: (*with mouth full*) What, for example?

Piter: (*at random, pointing at the table*) Our cheeses! They're famous all over the world.

Lebon: (*with mouth full*) The best cheeses are made in Normandy.

Piter: Have you ever held Dutch cloth in your hands?

Lebon: The finest cloth comes from Lyons.

Piter: What about our woollens? We even send them to England.

Lebon: (*choking*) To where?

Piter: (*taken aback*) To England.

Lebon: I advise you, citizen, to forget the very name of that country! (*Raising mug*) To equality and fraternity! (*Returns to his food, brandishing knife while speaking*) We'll destroy England.

We'll leave it as if it had never existed. We'll impose a tight blockade. Not a single ounce of freight will sail into the ports of that damned villainous country.

Piter: (*with interest*) Are you sure?

Lebon: Why? What did you think?

(*Piter maintains an awkward silence.*)

Lebon: Why are you sitting so quietly? Not sorry for the enemies of the Republic, are you?

Piter: Not a bit! But you see ... Prinsen, who used to buy my belts, had a lot of customers in England.

Lebon: (*eating*) That's all over!

Piter: (*half to himself*) Too bad. The Prussian towns also praise our wares highly.

Lebon: Don't you know that Prussia's at war with France?

Piter: In that case Russia ...

Lebon: The tyrant Catherine's no friend of liberty.

Piter: Ależ, obywatelu! Musimy przecież gdzieś sprzedawać nasze towary. Holandia żyje z handlu.

Lebon: *Tak? Wesolo, jakby obwieszczał najlepszą nowinę Nie martw się! My wszystko kupimy!*

Piter: Wy?

Lebon: *dumnie* Mogę cię zapewnić! Dowódca nam mówił. A skoro on mówił, to murowane.

Piter: W istocie — murowane?

Lebon: Znowu te głupie pytania?

Piter: *podnosi kubek — słabo* Wolność i braterstwo.

Lebon: *uradowany* O! Pijesz już jak prawdziwy republikanin.

Beetje: Czemuś tak pobrał, Piter?

Piter: *niedbale* Czekaj! *Do Lebona* I płacić będziecie ... asygnatami?

Lebon: Oczywiście! Widzisz, co to znaczy żyć w nowej epoce? Zamiast brudnego złota arystokratów, dostaniecie pieniądze wolnego ludu.

Piter: *jeszcze słabiej* Równość i braterstwo!

Lebon: Jedność i niepodzielność!

Piją

Piter: *niepewnie* Słuchaj, obywatelu! Dobrze żyjesz ze swoim dowódcą?

Lebon: Z Lebasem? Lepiej nie można!

Piter: Poradź mu, żeby Francja nie kupowała pasów u Prinsena. Są piekielnie drogie.

Lebon: Nie bój się! Republika jest bogata. W Paryżu nadrukowaliśmy tyle asygnat, że można za nie kupić całe Niderlandy.

Piter: Cło na granicy jest wysokie. To wam się nie opłaci.

Lebon: Zniesiemy cło! A zresztą — w ogóle zniesiemy granicę!

Piter: Jak to zniesiecie?

Lebon: Po prostu. Zniesiemy i już! Wcielimy was do Francji.

Piter: Niemożliwe!

Lebon: Dla Republiki nie ma rzeczy niemożliwych. Wspaniałomyślność

Piter: But citizen! We have to sell our wares somewhere. Holland lives by trading.

Lebon: Does it? (*Gaily, as if announcing good news*) Don't worry! We'll buy everything!

Piter: You?

Lebon: (*proudly*) I can assure you! Our leader told us. And if he told us, it's guaranteed.

Piter: Guaranteed? Really?

Lebon: Are you still asking silly questions?

Piter: (*raising mug; feebly*) To liberty and fraternity.

Lebon: (*delighted*) That's the spirit! Now you're drinking like a true republican!

Beetje: Why have you turned so pale, Piter?

Piter: (*casually*) Hold on! (*To Lebon*) And will you pay in ... paper money?

Lebon: Of course! See what it means to live in the new era? Instead of the aristocrats' grubby gold you'll receive the free people's money.

Piter: (*even more feebly*) To equality and fraternity!

Lebon: To unity and indivisibility!

(They drink.)

Piter: (*uncertainly*) Tell me, citizen: are you on good terms with your leader?

Lebon: With Lebas? Couldn't be better!

Piter: Tell him France shouldn't buy belts from Prinsen. They're an awful price.

Lebon: Never fear! The Republic is rich. We've printed enough paper money in Paris to buy up the whole of Holland.

Piter: The duty at the border is high. It won't be worth your while.

Lebon: We'll abolish the duty! Come to that, we'll abolish the border!

Piter: What do you mean—abolish it?

Lebon: Just what I say. Abolish it once and for all! We'll unite you with France.

Piter: That's impossible!

Lebon: Nothing's impossible for the Republic. The generosity of a free people is unlimited. Just ask—the National

wolnego ludu jest nieograniczona. Poprosicie — Konwent zatwierdzi — i wcielimy.

Piter: A jeśli nie poprosimy?

Lebon: Bzdura! Nie było jeszcze takiego wypadku. Ledwo wyzwolimy jakiś kraj — natychmiast prosi o przyłączenie. *Liczy na palcach* Sabaudia, Nicea, Nadrenia. Ostatnio wcieliliśmy Belgię. No co? Nie cieszysz się, że będziesz w rodzinie wolnych narodów?

Piter: *slabo* Owszem.

Lebon: Wy, Holendrzy, macie chyba wodę w żyłach! To się nazywa „cieszyć”? W Sabaudii ludzie na ulicach tańczyli i klaskali w ręce!

Piter z beznadziejną miną klaszcze trzy razy w dłonie.

Beetje: Co robisz, Piter?

Piter: *blado* Cieszę się.

Lebon: Tak, to rozumiem! Równość i braterstwo! *Wychyla kubek* Zobaczysz, jak teraz zażyjecie. Będziecie mieli Konwent, kluby, przyślemy wam gilotynę. Wiesz, co to gilotyna?

Piter chce odpowiedzieć.

Lebon: Kładź głowę! No, kładź, powiadam! *Przemocą przyciska głowę Pitera do stołu, robi ręką ruch opadającego noża* Ciach! *Gestem kata podnosi za włosy głowę Holendra* Oto głowa podłego arystokraty! Patrzcie na głowę wroga ludu! *Wlepia pijany wzrok w twarz Pitera* Jesteś wrogiem ludu? Odpowiedz... Nie! Masz poczciwe oczy. A poza tym jesteś rymarzem. *Puszcza włosy Pitera — wskazuje na pas* Pokaż! *Piter podaje pas.*

Lebon: Wiesz co? Zamienimy się! Bierz mój! *Odpina sprzączkę pasa* Pamiątka po żołnierzu wolności! Będziesz mógł pokazywać wnukom pas człowieka, który cię wyzwolił. *Chwyta kubek* Twoje zdrowie! *Przypomina sobie — sztywno* Równość i braterstwo! *Pije.*

Convention will approve—and you'll be incorporated.

Piter: What if we don't ask?

Lebon: Rubbish! There's never been a case like that yet. The moment we liberate any country, it asks to be incorporated. *(Counting on his fingers)* Savoy, Nice, the Rhineland. Recently we've annexed Belgium. Well? Aren't you glad to be joining the family of free peoples?

Piter: *(weakly)* Yes.

Lebon: You Dutchmen must have water in your veins! You call that being glad? In Savoy the people danced in the streets and clapped their hands!

(Piter claps his hands three times. His expression is hopeless.)

Beetje: What are you doing, Piter?

Piter: *(feebly)* Being glad.

Lebon: That I understand! To equality and fraternity! *(Drains mug)* You'll see what a life you'll have now! You'll have your own Convention, your clubs, and we'll send you a guillotine. Do you know what a guillotine is?

(Piter is about to reply.)

Lebon: Bow your head! Come on, head down, I said! *(Forces Piter's head down onto the table and brings his hand down like a falling blade)* Chop! *(Lifts the Dutchman's head by the hair, in gesture of executioner)* See here the head of a rotten aristocrat! See the head of an enemy of the People! *(Fixes drunken eyes on Piter's face)* Are you an enemy of the People? Answer me ... No! You have honest eyes. And besides, you're a saddler. *(Letting go of Piter's hair, points to his belt)* Show me that!

(Piter hands belt to him.)

Lebon: You know what? We'll swap! Take mine! *(Undoes his belt buckle)* A memento from a soldier of freedom! You'll be able to show your grandchildren the belt of the man who liberated you. *(Grasping mug)* Your health! *(Stiffly, remembering his duty)* To equality and fraternity! *(Drinks.)*

Piter siedzi ogłupiały z pasem Lebona w ręku.

Beetje: Zabrał ci pas?

Piter: *potrząsa głową* Zamienił.

Lebon: Czemu siedzisz, jakbyś kij połknął? Wkładaj go na brzuch! Jest już twój! *Chce włożyć Piterowi pas* Albo czekaj! Masz rację! Pas, który dźwigał bagnet wyzwoliciela, jest zbyt cenny, by trzeszczeć na byle czym kałdunie. Wieszaj go na ścianie! Pierwszy w mieście będziesz miał ołtarzyk wolności. Twoi sąsiedzi zzielenieją z zawiści! *Rozgląda się, dostrzega na ścianie krzyż* Co to? Wierzysz w Boga?

Piter: Tak.

Lebon: Od dzisiaj masz przestać wierzyć. Boga wymyślili księża. A księża są współnikami arystokratów.

Piter: *chmurnie* Wiem. Mają wielkie posiadłości. Ściągają podatki. Uciskają lud.

Lebon: O, brawo! Zaczynasz mówić jak prawdziwy sankiulota.

Piter: Ale to u was. U nas nie ma księży. *Lebon spogląda na Pitera.*

Piter: Są ubodzy pastorzy.

Lebon: Bzdura! Skoro są tyrani, to muszą być księża! Z kim spiskowaliby arystokraci? Chcesz wywrócić całą teorię rewolucji? No, dawaj ten pas! *Rusza ku ścianie* Zaraz ci wszystko urządzę!

Beetje: *zrywa się ze skrzyni* Piter!

Piter: Zostaw krzyż!

Lebon: *sięga po krzyż* A gówno! Właściwie powinna tu wisieć czapka wolności, ale nim ją zdobędziesz, wystarczy...

Beetje dopada Lebona, odrywa mu rękę od krzyża.

Lebon: *zaskoczony, spogląda na dyszącą Beetje* — *przenosi spojrzenie na Pitera* Czego ona chce? Może myśli, że chcę wam zabrać ten kawałek żelaza? Przecież to nawet nie srebro! *Do Beetje*

(Piter sits in a daze, with Lebon's belt in his hand.)

Beetje: Has he taken your belt?

Piter: *(shaking head)* No, swapped it.

Lebon: Why are you sitting like that, like you'd swallowed a ramrod? Put it round your belly! It's yours! *(Makes to put the belt on Piter)* Hold on though! You're right! The belt that held the liberator's bayonet is too precious to hang on just anybody's gut. Hang it on the wall! You'll be the first in this town to have an altar of freedom. Your neighbours'll turn green with envy! *(Looking round, noticing a cross on the wall)* What's that? Do you believe in God?

Piter: Yes.

Lebon: As from today you'll stop believing. God is the invention of the priests. And the priests are in league with the aristocrats.

Piter: *(gloomily)* I know. They have great estates. They collect taxes. They oppress the People.

Lebon: Bravo! Now you're talking like a real sans-culotte.

Piter: But that's in your country. We don't have priests here.

(Lebon glances at Piter.)

Piter: We only have poor pastors.

Lebon: Rubbish! If you have tyrants you must have priests! Who would the aristocrats conspire with? Are you trying to stand the whole theory of revolution on its head? Here, give me that belt back! *(Steps towards the wall)* I'll fix that for you right away!

Beetje: *(jumping up from the chest)* Piter!

Piter: Don't touch that cross!

Lebon: *(reaching for the cross)* Don't talk shit! The bonnet of freedom ought to hang here, but until you get it, this will do ...

(Beetje springs at Lebon and pulls his hands away from the cross.)

Lebon: *(astonished, looks at Beetje, who is breathing hard, then at Piter)* What does she want? Does she think I want to take away your piece of scrap-iron? It's not even silver! *(To Beetje)* I won't take it

Nie zabiorę tego! Nie bój się! *Znów sięga do krzyża.*

Beetje chwytą go mocno rękami za ramiona.

Piter: *wstaje* Powiedziałem ci, żebyś go zostawił!

Lebon: *przytrzymywany ramionami Beetje, patrzy na Pitera; innym tonem* Co to? *Sprzeciwiasz się woli ludu? Powiedz, żeby mnie puściła! Strząsa z siebie ramiona Beetje — z pochyloną jak do ataku głową idzie w stronę stołu* Więc to tak? *Jesteś w spisku tyranów? Ile ci dali pieniędzy? Chwytą Pitera za koszulę na piersiach Gadaj!*

Piter: Czyś oszalał, obywatelu? Wiesz przecież, że jestem zwykłym rzemieślnikiem.

Lebon: *nie puszcza koszuli Pitera — wciąż tym samym tonem* To nic nie znaczy! *Arystokraci potrafią przekupywać!...*

Szelest w sąsiedniej izbie.

Lebon: *gwałtownie odwraca głowę* Kto tam jest?

Brzęk spadającego naczynia.

Lebon: *przytrzymuje Pitera za koszulę* Siedź tu! *Na palcach rusza ku ścianie. Chwytą karabin. Beetje i Piter z przerażeniem śledzą ruchy sierżanta. Ten z gotowym do strzału karabinem zmierza ku prawym drzwiom. Rozwiera je kopnięciem W imieniu Republiki! Tkwi przez chwilę w progu — niknie za drzwiami.*

Z warsztatu dochodzi przerażone gdakanie.

Lebon: *staje w drzwiach — nie od razu* Przekłete kury! *Nieszczercze się śmieje* He, he... No, czemu tak wybałuszasz gały? Nie masz się czemu dziwić. *Żołnierz wolności musi być czujny. Zawsząd czyhają nań niebezpieczeństwa. Ty nic nie wiesz, ale nam mówił dowódca. Zniża głos — namiętnie* Arystokraci są wszędzie! *Podsuwają zatrute jedzenie, poją zatrutą*

away! Don't worry! (Reaches for the cross again.)

(Beetje seizes him firmly by the arms.)

Piter: *(rising)* I told you not to touch it!

Lebon: *(with Beetje gripping his arms, looks at Piter; in changed tone)* What's this? Are you opposing the will of the People? Tell her to let go of me! *(Shakes off Beetje's grasp; with head lowered as if to charge, steps towards the table)* So it's like that, is it? Conspiring with the tyrants, are you? How much do they pay you? *(Seizes Piter by his shirt-front)* Tell me!

Piter: Are you out of your mind, citizen? You know I'm just an ordinary craftsman.

Lebon: *(still holding Piter by the shirt; in same tone)* That don't mean a thing! The aristocrats can buy anyone! ...

(Rustling sounds in next room.)

Lebon: *(turning head sharply)* Who's in there?

(Sound of pan falling.)

Lebon: *(holding Piter by the shirt)* Stay here! *(On tiptoe steps towards the wall. Snatches up his musket. Beetje and Piter follow the sergeant's movements with horror. With his musket at the ready he makes towards the right door and kicks it open)* In the name of the Republic! *(Stands for a moment in the doorway, then disappears through it.*

Frightened clucking sounds from workshop.)

Lebon: *(reappearing in doorway; not at once)* Blasted hens! *(With hollow laugh)* Ha, ha ... Well then, what are you staring at? There's nothing to be surprised at. A soldier of freedom has to be vigilant. Danger lurks on every hand. You don't know, but our leader told us: *(lowering voice, with feeling)* the aristocrats are everywhere! They poison food and drink and bribe the most honest people. Anybody can be an enemy—even you! *(Putting his arm round Piter's neck)* Don't be offended! I know you're my friend, you're one of the People. Drink, citizen! *(Drains mug)* Do you think it's easy to be a liberator? When we entered

wódką, przekupują najpocziwszych ludzi. Każdy może być ukrytym wrogiem — nawet ty! *Obejmuje Pitera za szyję* Nie obrażaj się! Wiem, ty jesteś mój przyjaciel, jesteś prawdziwy lud. Pij, obywatelu! *Wychyla kubek* Myślisz, że to tak łatwo być wyzwolicielem? Kiedyśmy wkraczali do Antwerpii, ludzie obsypywali nas kwiatami, wznosili przepisowe okrzyki, całowały nas najpiękniejsze dziewczęta. A w niecały tydzień potem, kiedy powinni byli jeszcze bardziej się cieszyć, bo właśnie przyłączyliśmy ich do Republiki — w jakiejś ciemnej uliczce obrzucono mnie jajami. I to zgniłymi w dodatku. Kto to zrobił? Lud? To zrobili arystokraci. Arystokraci i ich pacholkiwie. *Uderza pięścią w stół* Ale koniec już z nimi! Wkrótce zwycięży wolność! Tyrani pójdą na gilotynę! Wszyscy! Co do jednego! Marat żądał stu tysięcy głów? Zetniemy dwieście! I trzysta! Tyle, ile będzie potrzeba! Będziemy tańczyć z nimi wokół drzewa wolności, będziemy śpiewać Carmagnolę! Umiesz śpiewać Carmagnolę? Tylko nie gadaj, że macie swoje pieśni. Będiesz śpiewał Carmagnolę i już! *Śpiewa i tańczy* Przynęca swoim pani tron, *bis* Zadławić Paryż z wszystkich stron, *bis* Lecz taki był jej zysk, Że lud ją rąbnął w pysk. Tańczmy więc Carmagnolę, Wiwat śpiew, wiwat śpiew! Tańczmy więc Carmagnolę Wiwat śpiew, armat śpiew! *Porywa za ramiona Pitera — ciągnie go za sobą w taniec* A, ça ira, ça ira, ça ira, Arystokraci na latarnię! A, ça ira, ça ira, ça ira, Arystokrato, bierz cię kat!... Tańczysz, obywatelu, jak wół! Wnet przyjdzie Verney! Razem cię nauczymy! Odsuwaj ten przeklęty stół! Wolność

Antwerp the people showered us with flowers, calling out their welcome to us, and the loveliest girls kissed us. And less than a week later, when they should have been even more pleased because we'd just annexed them to the Republic, I had eggs thrown at me in a dark back-street, And rotten eggs at that. Who did it? The People? No, it was the aristocrats. The aristocrats and their lackeys.

(Bringing fist down on table) But their day is over! Soon freedom will triumph! The tyrants will go to the guillotine! All of 'em! Every last one! Marat demanded a hundred thousand heads. We'll cut off two hundred thousand! Three hundred thousand! As many as it takes! We'll dance round the Tree of Freedom with them and sing the Carmagnole! Do you know the Carmagnole? Now don't tell me you've got your own songs. You'll sing the Carmagnole, and that's final! *(Singing and dancing)*

The Queen to all her courtiers vowed *(Twice)*

The Paris mob would soon be cowed, *(Twice)*

But instead as things turned out

The People whacked her in the snout.

So let's dance the Carmagnole!

Vive le son! Vive le son!

Let's dance the Carmagnole!

Vive le son du canon!

(Catching Piter by the arms and drawing him into his dance.)

Ah, ça ira, ça ira, ça ira!

String the lords up on the lamp-posts!

Ah, ça ira, ça ira, ça ira!

Lords and ladies to the rope!

You dance like a cow, citizen! Verney'll be here in a minute. We'll teach you together! Push back that damned table! Freedom needs space! *(Pushing table aside)* And to hell with that old box! *(Runs to the chest Beetje has been sitting on)* Out of the way, citizeness! Out with the old order! Long live the new order! *(Pushes the chest forward, straight towards the door.)*

potrzebuje przestrzeni! *Odpycha stół na bok* I do stu diabłów z tą skrzynią! *Podbiega do skrzyni, na której dotąd siedziała Beetje* Dalej, obywatelko! Precz ze starym porządkiem! Niech żyje nowy ład! *Sunie skrzynię do przodu, wprost na drzwi*

Piter: Tarasujesz, obywatelu, wyjdźcie.

Lebon: Sankiulota zna tylko jedno wyjście: zwyciężyć lub umrzeć! Ale my zwyciężymy! *Idzie ku stołowi* Zobaczysz, że zwyciężymy! Właściwie jużemy zwyciężyli. Republika jest niepokonalna! *Porywa ze stołu butelkę, podnosi ją, nieruchomieje.*

Słychać muzykę wojskową.

Lebon: Słyszysz? To idą nasi! Poznają marsza! Mój pułk, dziewiąty pułk. *Zbutelką w ręce podbiega do okna* Patrz! Wchodzą na placyk. Generał Dumouriez na białym koniu! ... Za nim cały sztab! ... Będą zasadzać wam Drzewo Wolności! Widzisz naszego generała? Niech żyje Republika! ... Sztandar! *Przyklada dłoń do czoła* Ale idą! Bagnety jak srebrny grzebień. Patrz! Tak się trzyma krok! ... Niech żyją dzieci wolności! Niech żyją pogromcy tyranów! ... Chcesz? Przyłączymy się do nich. Będą tędy przechodzić. Wpierw okrążają miasto... Och, idą chłopcy jak diabli... Ci teraz to strzelcy konni... Naprzód, po nowe zdobycze! Precz z ładacnicą Anglią! Niecny Koburgu — drżij! Niech żyje Jedna i Niepodzielna! *Podnosi butelkę — nie pije — do Pitera* Przynieś wina! Wypijemy za zwycięstwo ludu.

Piter: *stoi obok Lebona* Wchodzą już w zaułek.

Lebon: To nic! Zdążymy wypić, nim wrócą. No, idź! Na co czekasz?

Piter: Ale ludzi!

Piter: You're blocking the way, citizen.

Lebon: A sans-culotte knows only one way: triumph or death! And we'll triumph! *(Going to table)* We'll triumph, you'll see! Actually, we've triumphed already. The Republic is invincible! *(Snatches bottle from table, raises it and freezes into immobility. Martial music is heard.)*

Lebon: Do you hear that? That's our lot coming! I know that march! That's my regiment, the Ninth! *(Runs to window, bottle in hand)* Look! They're coming into the square. General Dumouriez on his white horse! ... And his whole staff behind him! ... They're going to plant a Tree of Freedom for you! You see our general? Long live the Republic! ... The flag! *(Saluting)* And they're still coming! Bayonets like a crest of silver! Look! See how they keep in step! ... Long live the children of liberty! Long live the vanquishers of the tyrants! ... If you like we can go and join them. They'll be passing this way. First they'll march round the town ... There! Those lads are going like demons! ... Those are the mounted fusiliers ... Onward to new conquests! Down with whoring England! False Coburg, tremble in your shoes! Long live the One and Only Indivisible Republic! *(Raising bottle—not drinking; to Piter)* Bring me some wine! We'll drink to the People's victory.

Piter: *(standing next to Lebon)* They're coming down the street already.

Lebon: Never mind! We'll have time for a drink before they come back. Go on! What are you waiting for?

Piter: What a lot of people!

Lebon: Sankiuloto! Chcę wina!
Obejmuje Pitera za szyję Jesteś moim
przyjacielem czy nie?

Piter patrzy na Beetje.

Lebon: Czego się boisz? Głupi! Zostaje
pod moją opieką!

Piter: Ale...

Lebon: Idź, powiadam!

*Piter, ociągając się, zmierza ku
drzwiom. Dźwięki marsza
zaczynają się oddalać.*

Beetje: *z przerażeniem* Wychodzisz,
Piter?

Piter: Tylko do piwnicy. Chce wina.
Posłałbym ciebie, ale nie znajdziesz. *W
drzwiach* Nie lękaj się. Zaraz wrócę.
Wychodzi

Lebon: Co on ci mówił? Prawda. Nie
rozumiesz po francusku. Trudno!
Wypijemy po holendersku. *Nalewa
wódkę do kubków.*

Muzyka zupełnie nacicha.

Lebon: *podchodzi do Beetje* Czemu
uciekasz? Chcę z tobą wypić za wolność.
Gestykulując Ja cię oswobodziłem. Ty
jesteś oswobodzona. Równość i
braterstwo! *Wychyla kubek* Nie pijesz?
Zła jesteś na mnie? Rzeczywiście!
Posprzecaliśmy się o ten krzyż. Ale tak
trzeba, obywatelko! Wierz mi! To wcale
nie jest takie proste. Ja także trochę się
boję. Z Bogiem nigdy nie wiadomo. A
nuż jest? Ale nasz dowódca mówi, że nie
ma. W razie czego — on będzie
odpowiadał!... No, wypij! Ładna jesteś
jak cholera. Przypominasz trochę moją
Madelaine. Tylko Madelaine ma
ciemniejsze włosy i jest bardziej od
ciebie przy kości... Co ona tam teraz
robi? Czy naprawiła chałupę? A może
śni z rudym Rene od Faucoltów? Tak,
blondyneczko! Niełatwo jest
uszcęśliwiać innych, kiedy ma się
jeszcze nie wszystko

w porządku u siebie!... *Sięga do kieszeni*
Masz! Chowałem to dla Madelaine, ale
taka jesteś do niej podobna... *Podaje*

Lebon: I want some wine, sans-culotte!
(Putting his arm round Piter's neck) Are
you my friend or aren't you?

(Piter looks at Beetje.)

Lebon: What are you afraid of, stupid?
She'll be under my protection!

Piter: But ...

Lebon: Go on, I tell you!

*(Piter goes reluctantly towards the door.
The sound of the march begins to fade.)*

Beetje: *(aghast)* Are you going out, Piter?

Piter: I'm only going to the cellar. He
wants some wine. I'd send you, but you
wouldn't be able to find it. *(In doorway)*
Don't worry. I'll be back in a minute.
(Exit.)

Lebon: What did he say? Oh yes, you
don't understand French. Pity! Let's have
a Dutch drink. *(Pours ratafia into mugs.
Music fades completely.)*

Lebon: *(approaching Beetje)* Why are
you running away? I want to drink to
freedom with you. *(Gesticulating)* I've
liberated you. You're liberated. To
equality and fraternity! *(Drains mug)*
Aren't you drinking? Are you mad at me?
Really! We had a disagreement about that
cross. But it's got to be done, citizeness,
believe me! Although it's not easy. I'm a
bit afraid myself. You never quite know
with God. Maybe he does exist. But our
leader says he doesn't. If there's any
trouble, he'll answer for it! ... Come on
now, drink! You're a damned lovely
woman! A bit like my Madeleine. But
she's got darker hair, and a bit more meat
on her ... What's she doing now, I
wonder? Has she fixed up the house? Or
maybe she's in bed with that ginger René
Faucolt. Yes, my little blonde! It's not
easy to make others happy when you still
haven't got your own affairs straight! ...
(Reaches into pocket) Here! I was keeping
this for Madeleine, but since you look so
much like her ... *(Hands Beetje a large
brooch)* Go on, take it! I hope you won't
ask me how much I paid, the way your
husband does. War is war, my little one. A
soldier's only a soldier ... Here, I'll pin it

Beetje dużą broszę No, bierz! Mam nadzieję, że nie będziesz pytać, tak jak twój mąż, ile za to zapłaciłem. Wojna jest wojną, moja mała. Żołnierz jest tylko żołnierzem... Daj! Przypnę ci. Nie uciekaj. Przecież nie chcę ci zrobić nic złego. Prawdziwy sankiulota nie robi tych rzeczy w skrzyni, pocałuję cię tylko. W policzek. To nie sprawia przyjemności, ale taki jest przepis. „Pocałunek braterstwa”, rozumiesz? No daj! Nie wrywaj się! Przecież nie będę za tobą ganiał po izbie! ... *Przytrzymuje Beetje* A, mam cię! Teraz już mi nie umkniesz. Raz buzi z lewej, raz z prawej.

Beetje z całych sił odpycha od siebie Lebona.

Lebon: Nie chcesz? Nie chcesz pocałunku braterstwa? No, przecież cię nie ugryzę! Nie wrywaj się, mówię! Dawałem już rady nie takim jak ty! ...

Beetje: *krzyczy rozpaczliwie Piter!*

Lebon: Cicho! Pomyślałby kto, że cię gwałcę! No, daj się pocałować, do diabła!... *Szamoce się z Beetje* Nie lubię tych rzeczy przemocą...

W progu staje Piter. Dostrzega zmagających się ze sobą Lebona i Beetje. W paru skokach dopada sierżanta. Szarpnięciem odrywa go od żony.

Lebon: To ty? Powiedz jej...

Piter uderza Lebona pięścią w twarz.

Lebon: Zwariowałeś?

Piter: *Draniu! Zamierza się ponownie*

Lebon: *chwytą Pitera za rękę* Co? Bijesz francuskiego żołnierza? *Zmaga się z Holendrem* Więc tak... Więc jesteś w spisku tyranów...

Piter: Na pomoc, ludzie! Na pomoc!

Lebon: *dyszy* Wołasz... arystokratów?... Stoją, czekają na schodach?... Nic z tego! Precz z tyranami! *Dobywa bagnetu — zadaje cios. Piter pada na podłogę. Przerażliwy krzyk Beetje.*

on you. Don't run away. I'm not going to do you any harm. A true sans-culotte doesn't do these things in boxes. I'll just give you a kiss. On the cheek.

Not for my own pleasure—just because that's the rule: the Kiss of Brotherhood. Understand? Come here, then! Don't wriggle out! I'm not going to chase you round the room! ... *(Catches her)* There! Got you! Now you won't get away. Once on the left cheek, once on the right.

(Using all her strength, Beetje pushes Lebon away.)

Lebon: Don't you want to? Don't you want a Kiss of Brotherhood? I won't bite you! Don't struggle, I tell you! I've cracked tougher nuts than you in my time!

...

Beetje: *(crying out desperately)* Piter!

Lebon: Quiet! Anyone'd think I was raping you! Come on now, let me give you a kiss, damn it! ... *(Struggling with Beetje)* I don't like having to use force...

(Piter appears in the doorway and sees Lebon and Beetje wrestling. In two bounds he reaches the sergeant and wrenches him away from his wife.)

Lebon: That you? Tell her ...

(Piter punches Lebon in the face.)

Lebon: Are you crazy?

Piter: You louse! *(Aims a second punch.)*

Lebon: *(grabbing Piter's hand)* What's this? Striking a French soldier? *(Grapples with the Dutchman)* So that's how it is ... So you're in league with the tyrants ...

Piter: Help! Help!

Lebon: *(panting for breath)* Are you calling the aristocrats? ... Are they standing waiting on the steps? ... We'll have none of that! Down with the tyrants! *(Draws his bayonet and stabs Piter, who falls to the floor. Beetje screams in terror.)*

Lebon: *w oczach szaleństwo* Milcz! Zatyka Beetje usta Milcz, dziwko, słyszysz? Wiem: chcesz, aby mnie zabili! Czają się teraz na schodach... w rękach zatrute sztylety! Ale to wam się nie uda! Cicho bądź... Ni pary z gęby! Potrzęsa zemdloną Beetje Milcz!...

Pukanie do drzwi. Lebon puszcza Beetje, która opada na skrzynię. Zwrócony w lewo, z bagnetem w ręku — nasłuchuje. Powracająca muzyka wojskowa.

Pukanie powtarza się. W progu staje Verney, wysoki, gruby Bretończyk. Pod każdą pachą ściska po parę butelek wina.

Verney: *na widok pokoju zatrzymuje się jak wryty* Co tu się dzieje?

Lebon patrzy przez chwilę nieprzytomnie na kolegę, powoli opuszcza bagnet — przenosi wzrok na nieruchome ciała Pitera i Beetje.

Verney: Lebon!

Lebon stoi nieruchomo, odwrócony tyłem.

Verney: *zbliża się na palcach do Lebona — szeptem* Zabijeś ich?

Lebon: *wciąż odwrócony — cicho* Nie wiem... Nic nie rozumiem... Wszak było wszystko w porządku...

Nasilające się dźwięki marsza.

Lebon: *zwraca błędny wzrok na kolegę, bezradnie* Verney! Jak to się stało? Przyszliśmy ich wyzwolić...

Muzyka głośnie, huk bębnow: wojska przechodzą już pod oknami.

Kurtyna

Lebon: *(wild-eyed)* Shut up! *(Covering Beetje's mouth)* Shut up, you slut! Do you hear? Ah, you want them to kill me, do you? They're waiting on the steps for me now ... with poisoned daggers in their hands! But you won't get away with it! Be quiet! ... Not a murmur! *(Shaking Beetje, who has fainted)* Be quiet!

(Knock at door. Lebon lets go of Beetje, who collapses onto the chest. He turns to the left, bayonet in hand, and listens. Martial music heard returning. The knock is repeated. Verney, a tall, fat Breton, appears in the doorway, holding several bottles of wine under each arm.)

Verney: *(seeing the state of the room, stands stock-still)* What's going on here? *(Lebon looks uncomprehendingly at his comrade for a moment, then slowly lowers his bayonet and turns his gaze to the motionless bodies of Piter and Beetje.)*

Verney: Lebon!

(Lebon stands still with his back to him.)

Verney: *(approaching Lebon on tiptoe; whispers)* Did you kill them?

Lebon: *(still with his back to him, softly)* I don't know ... I don't understand ... Everything seemed to be all right ... *(Sounds of march grow louder.)*

Lebon: *(turns his wild eyes to his comrade; helplessly)* Verney! How did this happen? We came here to liberate them ...

(Loud music, crash of drums; the army passes under the windows.)

Curtain